

діалог у сучасних соціокультурних контекстах: Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (26-27 вересня 2014 р.) / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2014. – С. 77-79.

Гончарук О. М.

Метакогнітивне усвідомлення і процеси комунікації

Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків

Метакогнітивні стани, процеси, операції відрізняються від власне когнітивних трьома суттєвими моментами: 1) вони мають рефлексивний характер; 2) поділяються на прототипові та похідні; 3) відіграють особливу роль у мові, пізнанні та комунікації, що пояснюється їх інтенційним характером.

Природна мова демонструє, що усвідомлення суб'єкта свого розумового стану та розумової діяльності виокремлює метакогнітивні процеси та стани від власне когнітивних. Вихідним об'єктом усвідомлення при цьому виступають прості, найзначніші і тому прототипічні когнітивні стани. На відміну від інших когнітивних характеристик суб'єкта пізнання, його вихідні метакогнітивні стани містять у структурі протиставлення, яке, власне, і є об'єктом усвідомлення.

Елементарним, головним та фундаментальним об'єктом усвідомлення виступає стан «знати». Разом із протилежним йому – «не знати» – і суміжними станами воно відбивається за допомогою прямо, опосередковано, похідно чи синкретично присутніх смислів у значенні великої кількості лексичних і навіть граматичних одиниць та виразів найрізноманітнішої якості, порівняйте: пам'ятаю – не пригадаю, думаю – не замислювався.

Багато дискурсивних моделей і висловів з дієсловом знати свідчить про те, що в подібних конструкціях дієслово знати перетворюється на частинку або

утворює кліше: Знаєш що, давай не жартувати на ці теми; Знай, що вона тебе кохає; Так знай же, що не буде тобі спокою! Ти питаєш, чи можна йому довіряти? Не знаю не знаю...; розмовне: А він знай собі заливається; Знати, любити не до руки / Мужику-вахлаку та дворянську дочку. Порівняйте: знати негативного ставлення (недовіри) того, хто говорить до об'єкта: Знаю я його, Знаю я вас; Знаю я це Горєлове. О, ведмежий кут! (М. Булгаков); порівняйте: наративне знати: Ці племена не знали лука і стріл; Наша наука знала часи піднесення та занепаду, не знати коливань, не знати поразок, Історія знає чимало таких випадків [1].

Взаємозв'язок між подібними і суміжними (мета)когнітивними станами, а також «континуальність» самих ментальних станів та операцій виявляється, зокрема, у випадках, коли одне багатозначне слово у різних контекстах відображає і тим самим інтегрує різні (мета)когнітивні стани, як, наприклад, англійське Mind [2], порівняйте: absent-minded – “forgetful”,

keep / bear smth in mind – “in memory”,

pay sb / smth no mind – “attention”,

to set / change one's mind – “opinion”,

be in two minds about smth – “be doubtful”,

“On reflexion you will change your mind – thinking”,

You are always on my mind – in my thoughts.

Наведені приклади показують, що всі метакогнітивні стани і процеси, як прототипові, так і похідні, тісно між собою пов'язані, визначають одне одного і прямо чи опосередковано пов'язані з вихідним протиставленням «знаю-не знаю», а також мають на увазі певні психологічні стани, порівняйте: “You are always on my mind”.

Показово, що у тлумаченні висловлювань з англійської mind містяться компоненти, що явно відображають рефлексію суб'єкта над своїми станами свідомості [2]. Так, у тлумаченні виразу get sb/smith out of your mind – “to stop yourself thinking about sb/smith” – рефлексія експліцитно виражена за допомогою

фрагмента “stop yourself (thinking)””; у тлумаченні виразу put smth out of your mind – to deliberately try to forget about smth – за допомогою фрагмента “to deliberately try””; у тлумаченні виразу take your mind off smth – make yourself stop thinking about smth – за допомогою фрагмента “make yourself stop (Longman)””.

Вербалізація метакогнітивних станів та референція до них у мові є невід’ємним компонентом майже всіх видів комунікації та виконує в них різноманітні функції: 1) усвідомлення, регуляцію, контроль, прогнозування, експлікацію поточних ментальних станів, а також екстраполювання своїх ментальних станів на стан іншого учасника комунікації; 2) усвідомлення своїх когнітивних станів у минулому, тобто їхню ретроспективну інтерпретацію.

Відбиваючи усвідомлення суб’єктом (промови, знання та пізнання) свого поточного когнітивного стану, мовні засоби, що містять у своєму складі зміст «знати» або «рахувати (вважати)», дозволяють йому, зокрема, екстраполювати свої (мета)знання та думки на когнітивні стани іншого учасника комунікації, і, зокрема, змушувати виробляти його операції усвідомлення (рефлексії) своїх ментальних станів.

Таким чином, рефлексія, яка носить свідомий характер і найбільше властива таким специфічним «когнітивним» типам одночасно комунікативної та інтелектуальної (пізнавальної) діяльності, як освіта, наука та ін. [2], властива й усім іншим видам комунікації: художній, поетичній тощо.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Смысли «знати» і «розуміти» в мовній лексиці. МДУ, 2018, № 3. С. 5–26.
2. Рябцева Н. К. Метакогнітивні стани в мові, мовленні та пізнанні // Науковий діалог. 2017, № 5. С. 83–95.